

טוֹנְאָלִי אוֹ אַ טוֹנְאָלִי – זאת השאלה

בשבוע שעבר, הצגנו את קבוצת הסופרים 'אוליפו', אשר דגלו בשימוש בכל מגבלה ספרותית אפשרית. השבוע, נתבונן בתופעה דומה בעולם המוסיקה.

המוסיקה הטוֹנְאָלִית הקלאסית מבוססת על חוקים בסיסיים של הַמְוֹנְיָה. חוקים אלו מגדירים את ההיררכיה בין הדרגות השונות בסולמות, כמו קביעת המותר והאסור במעבר מצליל אחד למשנהו, או הגדרת היחס הרצוי בין מספר צלילים המנוגנים במקביל.

ניתן להמשיל מלחין של מוסיקה טונאלית, למעצב צבעים הבוחר את הצבעים לקירות השונים באופן שישלימו אחד את השני, או יצרו אפקט של ניגודיות מעניינת, ומצד שני יהיו נעימים למראה, ולא צורמים לעין. דוגמא נוספת היא חוקי השפה, המגדירים את היחס הנכון בין מילים שונות במשפט, כך שלשומע יהיה 'נוח' ו'טבעי' יותר להבין את הנאמר לו.

באופן דומה, מבטיחים חוקי ההרמוניה את היציבות של היצירה, המתבססת על צליל דומיננטי אחד, ומצד שני מאפשרים יצירת מתח במעבר לצליל דומיננטי אחר.

ב 1908 החל המלחין האוסטרי-יהודי ארנולד שנברג בכתיבת מוסיקה א-טוֹנְאָלִית הנמנעת מהדגשת הטון השליט, תוך התעלמות מחוקי ההרמוניה. מאוחר יותר, בשנות העשרים של המאה הקודמת, שקלל שנברג את שיטתו, ופיתח את ההלחנה ה'סְרִיאָלִית'. שיטה זו מתבססת על חוקים שרירותיים חדשים, שאינם כפופים לחוקי ההרמוניה הטבעית, המגדירים את שנים עשר הַטוֹנִים שעל המלחין להשתמש בהם בַּיְצִיָה כְּצֻרִים מתמטיים שונים (כמו החלפת סדר התווים, או סידורם מחדש על פי תמונת הראי שלהם וכו').

ניתן להמשיל שיטה זו לאדם הצובע מחדש את קירות החדרים, על פי חוקים שהוא קבע, שאינם מתאימים בהכרח לחוש האסטטי הטבעי (לדוגמא, הצבעים צריכים להיות מסודרים בסדר הא"ב על פי שמותם) או לאדם הממציא חוקי תחביר אחרים לשפה.

גם סופרי ה'אוליפו' בנו את סיפוריהם על פי מודלים מתמטיים שרירותיים שונים. מחזור שיקי 'הַגְדָר' של ז'ורז' פֶּרְקֶ, מבוסס על סדרות של אחת עשרה האותיות הנפוצות ביותר בשפה הצרפתית ושל אות אחת נוספת כל שהיא, המופיעות שוב ושוב, כל פעם בסדר שונה, מבלי לחזור על אות בטרם מוצָתָה הסדרה כולה. את הרומן המונומנטאלי 'החיים - הוראות שימוש' בנה ז'ורז' פֶּרְקֶ על פי מבנה מתמטי המוכר בשם 'ריבוע לטיני אורתוגונאלי כפול מסדר 10', כך שכל פרק בסיפור מורכב מצרוף של 42 נושאים שונים.

ושוב נשאלת השאלה: לשם מה כל זה? מה רע בסיפור טוב ומעניין, או ביצירה מוזיקאלית נעימה לאוזן? על כך בשבוע הבא.